

VÄÄRTUSKASVATUS SOOME KOOLIS

KELLE VÄÄRTUSI ME ÕPETAME?

Soome kool on ühiskonna poolt ülalpeetav institutsioon, mistõttu Soome koolil on nii öelda põhjendatud õigus õpetada neid väärtusi, mis on ühiskonna poolt heaks kiidetud kui olulised ja need, mille poole tuleb püüelda. Kodused väärtused võivad erineda nendest, mida õpetab kool ja ka õpetaja enda väärtushinnangud võivad olla ametlikult kehtestatud vastuolus. Tänapäeval on üks suur väärtuste kujundaja ka meedia, eriti noorte puhul. Lapse seisukohalt on oluline see, et õpetatavad väärtused oleksid tasakaalus neid õpetava isiku käitumisega. Kui kodu ja kooli väärtuskasvatus teineteisest suuresti erinevad, siis satub laps valikute ette. Ja otsustavaks saab just see, kummal pool on väärtuskasvatus ja käitumismallid omavahel paremini tasakaalus.

Vaatlen oma ettekandes Soome väärtuskasvatust seaduste ja õppekavade kaudu, jätmata siiski kõrvale ka ajaloolist traditsiooni. Soome riiklikus õppekavas on eriti täpselt ära määratud see väärtuste põhi, millele põhiõpetus on üles ehitatud. Alusväärtusteks võib pidada järgmisi väärtusi: inimõigused, võrdõiguslikkus, demokraatia, looduse mitmekesisus ja keskkonna säilitamine elamiskõlblikuna ning erinevate kultuuridega arvestamine. Põhiõpetus peab edendama ühiskondlikkust, vastutustunnet ning indiviidi õiguste ja vabaduste austamist. Kogu õpetus põhineb Soome kultuuril.

Vaadelgem lühidalt, mida nimetatud väärtused praktikas tähendavad. Inimõiguste all mõeldakse seda, et igal lapsel, ka raske puudega lapsel on õigus heale haridusele. Hea haridus omakorda tähendab seda, et raske puudega lapse õpetamist väärtustatakse ja peetakse oluliseks. Raske puudega lapse õppekavas võib olla näiteks neelama õpetamine, mis lapse ja tema pere seisukohalt on suur edusamm. Neelama õpetamine on niisiis sama väärtuslik nagu matemaatilise andega laste õpetamine. Asju nähakse sel juhul inimõigusliku ja lapsest lähtuva nurga alt. Võrdõiguslikkus on meie õppekavadesse sisse kirjutatud nii, et see sisaldab nii sugude vahelist võrdõiguslikkust kui ka piirkondlikku võrdõiguslikkust. See tähendab seda, et Soomes jälgitakse väga täpselt, kas tüdrukute ja poiste õppetulemused on ühesugused, samuti võrreldakse omavahel Helsingi ja Lapi tulemusi. Kohe, kui tuleb ette mingeid erinevusi, leitakse vajalikud toetusvahendid ja suunatakse ressursid esinenud probleemide lahendamiseks. Keskkonnasõbralikkus on üks väärtus, mis ilmneb ka selles, et Soome koolid võivad endale taotleda "rohelist lippu", mis näitab, et see kool peab kinni tervest reast keskkonda säästvatest valikutest. Demokraatia omakorda on nimetatud väärtustest see, mis on viimasel ajal olnud eriti palju kõne all. Soome koolidel on soovitatud moodustada "õpilasomavalitsusi", mis direktori või õpetaja käe all lahendavad kooli probleeme ja püüavad muuta kooli õhkkonda meeldivamaks. Lahendust pakkuv näide on kooli õpilasvolikogu – suurepärase vahend, et teada saada, millisenäevad õpilased kooli arengut; kasvab vastutustunne, kui igast klassist või astmest on seal sõnaõigust omav esindaja. Riiklikul tasemel moodustati tänavu Soomes lasteparlament; noorteparlament on tegutsenud juba aastaid.

Lasteparlament koosneb 3. klasside õpilastest nii, et igast vallast ja linnast kuulub sinna üks esindaja, kes tuleb parlamenti, et käsitleda lastega seotud küsimusi. See 9-aastastest koosnev parlament ei kogune mitte kord aastas, vaid esindajatest on moodustatud töörühmad, mis tegutsevad nagu ministeeriumid, keskendudes teatud teemadele. Kõnesid juhatab nii laste- kui ka noorteparlamendis täiskasvanu. Oma noorte volikogu on olemas ka mitmetel linnadel. Nii saab laste ja noorte hääl kuuldavaks ja samas õpitakse ka demokraatia põhiluseid. Multikultuursus on tulnud Soome põhiliselt viimase 15 aasta jooksul ja see on soomlaste väärtushinnaguid kõige enam kujundanud. Soomes elab rohkem kui 140 maalt tulnud inimesi ja emakeeli on kümneid. Suhtumine põhineb sellel, et austatakse lapse tausta, toetatakse õpilase oma kultuuriidentiteedi arengut. Õpetamise kaudu sisendatakse sallivust ja kultuuride vahelist mõistmist.

Õppekavade kohalikes versioonides tuleb täpsustada põhiväärtusi. Need peavad väljenduma õpetuse eesmärkides ja sisus ning igapäevases tegevuses. Igasuguse õpetuse aluseks on Soome kultuur.

KODU, USK JA ISAMAA

Kui Soomes tehtaks tänavaküsitlust ja päritaks rahvuslike väärtuste kohta, on peaaegu kindel, et vastustest jääks endiselt kõlama “kodu, usk ja isamaa”, mis on aastasadade jooksul olnud soomlastele omased väärtusmäärangud. Kommenteerin lühidalt neid kolme väärtust.

Soome kodu on püsinud küllalt püha ja kaitstuna, olgugi perekonna mõiste viimastel aastakümnetel kõvasti muutunud. Ühe vanemaga pered, uuspered ja samast soost inimeste pered on sundinud kohandama seadusandlust uutele erinevatele peremudelitele vastavaks. Ise arvan, et kuigi peremudelid on mitmekesisunud, on perekonna väärtus säilinud ja see ilmneb eriti selles, et vanemate ja perekonna õigused on suured just problemaatilistes olukordades. Kui lapsel on probleeme, kasvavad need üle pea sageli sellepärast, et vanemad pole olnud valmis abi vastu võtma ja sundust kasutatakse vaid äärmisel juhul. Ametivõimude meelest oleks abistada tulnud sageli palju varem.

Usul on Soomes tähtis positsioon nii koolis kui ka ühiskonnas tervikuna. Kogu Soome elab tegelikult kirikukalendri, mitte tavalise aastakalendri järgi. Seadusandlikke muudatusi on Soomes usuvabadusseadusesse tehtud seoses sisserännanute arvu kasvuga ja erinevate usundite juurdetulekuga. Kirikust peetakse Soomes lugu just tänu sellele suurele sotsiaalsele tööle, mida kirik on teinud, kirik on näidanud, et suudab kanda vastutust ka ühiskondlike probleemide ilmnemisel. Kõige tavalisem mudel nii väikestes valdades kui ka suurtes linnades on see, et vald ja kirik lepivad omavahel kokku tööjaotuses, näiteks perenõustamises või alkohoolikute abistamises.

Soomes on au sees ka leer kui eriline riitus üleminekul lapsest noorukiikka. 15-aastastest Soome noortest käib leeris rohkem kui 95%, hoolimata sellest, kas kuulatakse kirikusse või mitte. Sisuliselt leeris suurt midagi ei juhtu – tegelikult saab noor pärast seda õiguse ise armulaua käia ja ristivanemaks olla. Eriti huvitav on see,

et Soomes on säilinud leerikooli kõige tavalisema vormina leerilaager, kuhu noored lähevad harilikult kaheks nädalaks kas laagrisse või matkama, niisiiis tegelikult eralduvad mõneks ajaks omaette. Lisaks luterlikele põhiõpetustele käsitletakse leeris ka noorte- ja täiskasvanuks saamise probleeme. Leerile järgneb pidu, kus noored saavad selga valged albad ja pärast konfirmatsiooni neid tavaliselt enam lasteks ei nimetata. Kodus peetakse pärast leeri pidu, kuhu tulevad kokku sõbrad ja sugulased ning noorele tehakse kingitusi. Soomes pole eriti kombeks pärast 10. eluaastat sünnipäevi pidada, leer on aga verstepost teel lapsepõlvest noorusikka. Koolis on säilinud usuõpetus, pigem küll usundite õpetus, sest iga lapsevanem saab valida, millise usundi õpetamist ta lapsel vaja läheb. Maailmavaate õpetus on mõeldud neile, kes ei taha oma lapsele mingit usutunnistusel põhinevat õpetust. Huvitav on seegi, et jõuluevangeelium on säilinud koolide jõulupidude programmis sellest hoolimata, et pea igas Soome koolis on eri usutunnistusega lapsi. Jõuluevangeelium on üks näide vanade traditsioonide püsimisest. Kui vanavanemad, vanemad ja lapsed on igäüks eri aegadel olnud kooli jõulupeol karjase või ingli rollis, siis jõuluevangeeliumist on ju paratamatult saanud peo oluline komponent. Samuti on oma koha säilitanud sellised koraalid nagu *Suvivirsi* ja *Enkeli taivaan* (Ma tulen taevast ülevalt), mida koolipeol laulavad nii moselmid kui ka luterlased.

On öeldud, et Eestis on keel usk ja minu meelest näitab see selgesti, kui väärtustatud on keel Eesti ühiskonnas, arvan, et see on üks paremaid lauseid, mis iseloomustab Soome ja Eesti väärtusmaailmade erinevust. Soomes on igal lapsel õigus oma emakeelele. Kui ma olin Kaisaniemi kooli direktor, kõneldi meie koolis 17 erinevat emakeelt – ja lähtusime sellest, et kõiki keeli austatakse, aga kõik peavad õppima soome keelt. Keelte võrdõiguslikkus ilmneb Soomes ka nn vähemuskeelte positsiooni puhul. Seda, milline on rootsi keele positsioon Soomes, Eestis üldiselt teatakse, aga saami, mustlas- ja viipekeele positsioon on samuti õppekavade tasemel kindlaks määratud. Riigieksameid võib teha saami keeles, aga siis on kohustuslik sooritada eraldi soome keele katsed. Viipekeele tarvitajatel on seaduslik õigus kasutada tõlgi teenuseid, see tagab võrdsed võimalused ühiskonnaelus osalemiseks, kuhu kuulub nii kooliskäimine kui ka kultuurist osasaamine. Emakeele oskusel baseerub inimese identiteet, aga ka riigi oma, just sellepärast on riiklik keelepoliitika eriti oluline, kui arutletakse, millisele alusele ehitada riigi identiteeti. Sageli on mitmed identiteedi uurijad arvanud, et keel on identiteedi tähtsaim määratleja. Ma ise kui üks identiteedi uurijaist olen seisukohal, et ümbrus määrab selle, missugused identiteedi osad saavad otsustavaks. Nt Balkanil on identiteedi peamiseks määrajaks usk, samas nt Eestis ei ole usul selles mõttes mingit erilist tähtsust, Soomes võib aga rääkida mingist keskteest, meil on keel ja usk selles mõttes omavahel tasakaalus.

Tavad ja traditsioonid on samuti identiteedi oluline osa, ka rahvuse identiteedi. Ajalugu iseenesest on identiteedi looja, tähtis on aga see, kuidas ajaloolistest sündmustest ühiskonnas juttu tehakse. Tore on pühitseda rahvuse suursündmusi, kangelasi ja võite, aga sama tähtis on avameelselt rääkida ka rahvuse häbist. Igal riigil on omad koormad ja taagad, mis siis, kui neist üheskoos avameelselt räägitakse, muutuvad taakadest toimunud sündmusteks, mida peab lihtsalt arvestama kui oma ajaloo ühte osa. Soomlased tunnevad suurt uhkust Talvesõja kangelaste üle, aga meile on jätnud sügavad haavad rahvuse kaheks jaganud kodusõda.

Tähtis on seegi, mis on ühiskonna jaoks püha. Tavad ja traditsioonid muutuvad aegalselt, aga viimastel aastatel on aset leidnud huvitavad muutused. Minu tähelepanekud näitavad, et eestlased pühitsevad sagedamini sõbrapäeva kui Iseseisvuspäeva. Soome koolidesse toodi *halloween* sisse otsekui tagaukse kaudu, enne kui keegi jõudis selle üle imestada.

Meist endist sõltub see, milliseid tavasid me säilitame ja milliseid uusi oleme valmis vastu võtma või looma. Riik ja kool peaksid suhtuma küllalt kriitiliselt sellesse, mida enda oma peaks kõigepealt säilitama. Väärtuste ja väärtuskasvatuse kõrval räägitaske pidevalt austamisest, sellest, et on mõningaid pühasid asju, mida ei kõlba pilgata või mille püsimise eest tuleb hoolt kanda. Olen otsinud eestlaste pühasid asju, aga pole neid leidnud. Toon paar näidet. Riiklikel pühadel on Soomes poed kinni, rahvast otsekui talitsetakse ja vahest koguni sunnitakse süvenema tähtsaks peetavatesse asjadesse. Eestis on argi- ja pidupäev kõrvuti, poed lahti nii Iseseisvuspäeval kui ka jõulu ajal. Jõululaupäeval, 24. detsembri keskpäeval saabub tervesse Soome vaikus, Turus on välja kuulutatud jõulurahu, see on väga vana traditsioon, mis talitseb tervet Soomet rahulikkusele. Meil kõigil on võimalus luua uusi tavasid, aga meil lasub ka vastutus vanu au sees hoida.

Ühiskonnas on ka väärtusi, mis on ühised kõigile rahvastele. Nii eestlased kui ka soomlased tahavad kasvatada oma lastest ausaid ja tublisid inimesi. Need on üldiselt heakskiidetud väärtused, mis ei olene kontekstist. Kui vaadata pisut sügavamalt, siis leiame ka erinevusi suhtumises nendesse nn põhiväärtustesse. Soomes on spikerdamisse alati suhtutud äärmiselt tõsiselt. Minu 15-aastase õpetajakarjääri jooksul jäid spikerdamisega vahele kaks õpilast – tulemus oli see, et rebisin kogu klassi ees eksamipaberi puruks, eksam tühistati, käitumishinnet alandati ja vanemad nuhtlesid lapsi veel omakorda kodus. Soomes on tähtis, et tulemused oleksid lapse omad. Eestis suhtutakse spikerdamisse hoopis teisiti – aga tegelikult on küsimus ju ometi aususes. Tublidus muutub problemaatiliseks ühiskonnas, kus hinnatakse tulemust rohkem kui inimväärikust. Kas tublidus väljendub vaid lapse koolis saadud hinnetes või tema tõelistes oskustes ja selles, kuidas ta neid kasutab? Teisalt, vanemad on üha rohkem seisukohal, et lapsel peaks koolis olema mõnus ja tore, Soomes ununeb sageli see tõsiasi, et kool on lapse töökoht. Lõbustuspargid on mujal.

Iga laps on kordumatu, ta ei ole ise valinud oma vanemaid ega perekondlikku tausta, ei usku, nahavärvi ega ühiskonda, kuhu satub sündima. Iga laps on ära teeninud austuse ja toe, et kasvada selliseks inimeseks, kes on juba peidus tema sees, hoolimata sellest kes on ta vanemad või kui paks on nende kukkur. Iga laps vajab siirast heakskiitu mitte nende tulemuste pärast, mida ta on saavutanud, vaid inimlikkuse pärast. Fakt on see, et kohtleme erinevalt lapsi, kelle tunnistusel on head hinded ja neid, kellel on suuri probleeme – sellest on kahju. Õpetaja ja kooli asi on panna lapse sees asuv mina õitsele puhkema, aidata tal leida oma tugevad ja nõrgad küljed, aidata lapsel leida iseennast. Igal lapsel on õigus tunda ennast kasvõi kord päevas teda ümbritsevate täiskasvanute jaoks armsa ja tähtsana – ja seda just sellisena nagu ta on.